

IVICA DEGMEDŽIĆ

DE ATHENIENSIVM IN ADRIATICO THALASSOCRATIA OPINATA

(Ad CIA II 809)

Post varias gentes et urbes in Adriatico thalassocratas¹, Atheniensium quoque populus et senatus decrevit, illuc Miltiadi coloniam deducendam (a. 325/4) esse². Tempus hoc expletum Alexandri Magni victoriis erat, usque ad Indos iam pervenerat ille, Athenis vero amissa libertate³ in pace vita degebat. Cauti timidique Macedonum vim qui civitati praeerant, rem familiarem curabant urbemque locupletaverunt, ita ut Athenas monumentis et aedibus ornatas Periclis quoque tempori pares reddiderunt⁴. Tamen belli necessitas in dies durior fiebat⁵, frumentum de Atticis agris ad victum non suppeditabat et annona extremis nonnunquam de finibus acquirebatur⁶. Psephismatis nostri de Miltiadis expeditione argumentum veram imaginem temporis illius refert et optime de necessitatibus eius docet.

Centum anni iam praeterierunt ex quo fragmenta psephismatis in lucem prodierant. Illud in Piraeo repertum, ex undecim penthelici marmoris partibus compositum, hodie in Museo epigraphico Athenis asservatur⁷ nec rasi tituli loci pretium eius minuunt. Viri doctissimi et expertissimi id iam interpretationibus satis muniverunt, argumentum eius nova tamen ad hauriendum usque praebet. Nulla de eo apud antiquitatis scriptores mentio fit⁸ nec eventus amplissimi in posteritatem pervenit. Nihil ergo restat quin res ipsa de se in explorando veritatem manifestet.

Acquirendae annonae causa Athenis navigantibus viam in extrema Adriatici maris litora direxit. Prius Pontico plenae frumento naves Atticae Macedone milite intermissae tutiores vias quaerebant⁹. Imminebat etiam in Adriatico hostis¹⁰ ad

¹ BEAUMONT, Greek Influence in the Adriatic Sea before the Fourth Century B. C. (JHS LVI/1936) passim

² CIA II, 809; SIG 153; SGHI 200

³ GERNET, Approvisionnement d'Athènes en blé aux V et IVèmes siècles avant J. C. (Bibliothèque de la Faculté des lettres de l'Université de Paris, fasc. XXV Paris 1909 p. 363)

⁴ PÖHLMANN, Grundriss der griechischen Geschichte 1909^a p. 257

⁵ HEICHELHEIM, Sitos (RE Suppl. IV 849); cf. OEHLER, Ἀποικία (RE I 2823)

⁶ HEICHELHEIM *ib.*

⁷ CIA II 809; SIG, SGHI 11. 11.

⁸ BÖCKH, Urkunden über das Seewesen des Attischen Staates, Berlin 1840 p. 460

⁹ DEMOSTHENES XVII, 20 εἰς τοῦτο ὑπεροχῆς ἦλθον (Macedones) ὥστε εἰς Τένεδον ἀπαντα τὰ ἐκ τοῦ Πόντου πλοῖα κατήγαγον cf. *id.* de corona 73, 17—19; *ib.* 274, 2;

ŽEBELEV, Afinskaja kolonija na Adriatike p. 62 (Dokladi Akademiji nauk Sojuza Sovjetskih Socialističeskikh Respublik 1930 Nr. 4)

¹⁰ BRANDESTEIN, Tyrrhener (RE II/VII 1912)

quem evitandum Atheniensium populus et senatus navium tutelam decreverat¹¹. Secundum psephisma hostis Τυρρηνοί esset, at Boeckh¹² iam monuit, ne quis sub eodem nomine Tuscos latuisse putaret. Docuit ille Tuscos tum sedes suas in Adriatico litore iam amississe eosque praeterea iam in bello Siciliano amicos Atheniensibus fuisse¹³. Tusci e Graecis Athenienses et Sybaritas solos amicos habuisse Nissen¹⁴ profert. Quare alios quosdam Italiae incolas istius nominis quaerere debemus, ut etiam Boeckh arbitratus est, cui nuperrime Brandenstein¹⁵ assentit exemplum praebens ad hanc rem illustrandam¹⁶. Secundum Brandenstein non tantum Italia noverat illos, sed etiam ad lacum Ascanium in Asia Minore II. a. n. aet. saec. populus quidam Τυρρηνοί nominis considebat¹⁷. Iam antea 299. a. enim, procuratores templi in Delo insula mille drachmas Rhodiis ad tutelam a praedonibus Tyrrhenis¹⁸ dederant. Ne displiceat ergo, si de psephismate nomen Tyrrhenoi commune factum ad significandos praedones interpretetur¹⁹, si re vera hac occasione praedones timendi fuissent. Suspicionem enim Swoboda movit²⁰, secundum quem φυλακή vox usitata eveniret et adhibebatur, ut res quae magni esset momenti, plus emereret.

Adriatici litora non ignota Atheniensibus iam pridem manserunt. Moverant ad navigandum annona e Sicilia poscenda et cum coloniis ad Italiae meridiem sitis, parentalis coniunctio. Non tamen semper in pace huc navigabatur nec defuit creberimae in hoc mari Atheniensium frequentationis interpretatio. Archemacho²¹ Euboeensi poeta auctore, mare Ionium a Ionibus, id est Atheniensibus²² in pugnis navalibus pereuntibus, nomen accepisse²³ novimus. Quae bella ad avidos improbandos ab Apiano²⁴ proverbio habita sunt, imperii tamen marini Atheniensium imaginem monstrant, etsi pericula minabantur et postremo totius rei publicae ruinae occasio dederunt. Etiam sine bellis pericula non minora fuerunt. Navigia²⁵ ventis, undis et praedonibus data, raro tuta evaserunt et Lysia oratore teste, rerum dimidiam partem periclitatam novimus, si in Adriaticum navigaretur²⁶. Erat ora Italiae infesta

¹¹ Belli tempore Atheniensium res publica annonam classe tueri solebat v. Ps. DEMOSTH. L 17 apud SCHWANN ναυτικός τόκος (RE XVI 2043)

¹² BÖCKH 1. 1.

¹³ THUCYD. VII 53, 2

¹⁴ NISSEN, Ital. Landk. I 122

¹⁵ BRANDENSTEIN o. c. c. 1909

¹⁶ ATHENAEUS XIV 632 Τυρρηνοί ἢ Ἑωμαῖοι

¹⁷ SITTIG, Atti 252 (apud Brandenstein o. c. c. 1912)

¹⁸ HOMOLLE, Bibl. Ecole franc. XLIX/68 (apud KROLL, Seeraub RE II/II 1038)

¹⁹ Simili modo Dionysus a praedonibus Tyrrhenis est oppressus, quos ipse in delphinos vertit. Est arte in Lysicratis monumento haec res glorificata, postea vero in vase fictili noto, v. ROSCHER, Lex. Myth. I 1144

²⁰ SWOBODA, Die griechischen Volksbeschlüsse, Leipzig 1890 p. 7.

²¹ Scholia in DIONYSIUM (apud GGM II 433) Ἀρχήμαχος δὲ ἀπὸ τῶν ἀπολομένων ἐν αὐτῷ Ἴώνων, οἱ εἰσιν Ἀθηναῖοι

²² THUCYD. II 15; III 86; IV 61

²³ De Maris Ionii nomine v. TREIDLER, Das Ionische Meer im Altertum (Klio XXII) 1929 pp. 86—94; BÜRCHNER, Ionisches Meer (RE IX 1897); PARTSCH, Adria (RE I 417); JACOBY, FGrHist I p. 337/8; apud SOLINUM p. 119 etiam **Dalmaticum** (mare) nuncupatur.

²⁴ APPIAN. Punica 87

²⁵ κομιστικά πλοῖα quae verba apud Harpocrationem s. v. de Hyperidis oratoris scripto deperdito περὶ τῆς φυλακῆς τῶν Τυρρηνοῶν deprompta sunt

²⁶ LYSIAS apud Athenaeum XIII 621d ὥστε πολὺ ἀσφαλέστερον εἶναι δοκεῖν εἰς τὸν Ἀδριανὸν πλεῖν ἢ τοῦτοφ' συμβάλλειν; cf. ABRAMIĆ, Naše more u staro doba (Almanah Jadranske straže 1925 p. 94)

navigantibus²⁷, diversa autem de opportunitate sua laudata²⁸, ad eligendum restabat.

Illyrica ora Atheniensibus occasione inter Corcyraeos et Corinthios belli innouit²⁹, dum ad utrosque foedere iuncti, in Corcyraeorum demum partem transierunt. His autem saepe in periculis vicinorum Illyriorum auxilium³⁰, si ab aliquo invaderentur, erat tutum. Ita etiam Atheniensibus timendum barbaros ignotos non erat, quos amicos foederatorum suorum cognoverant. Postea Macedonum periculum gentes sibi vicinas atque inimicas Atheniensibus amicas fecit. Tituli ducum Illyriorum, Thracum et Paeonum cum Atheniensibus foedera norunt³¹, Philippus Isocrate teste³² simili modo unitas gentes usque ad Adriaticum fere contra se reddidit. Ex his rebus facile perspici potest Athenienses securos sese ad oram Illyricam sentiri potuisse. Quibus in Illyriorum fidem innixis naves orae Illyricae appulisse licuit. Ceteros quoque Ionum praecipue Chios quibuscum Atheniensibus saepe foedus erat³³ usque ad Naronem³⁴ flumen navigasse a Theopompo per Strabonem didicimus. Societas haec sine dubio in navigando multum prodesse potuit. Tempore quo utraque Adriatici ora navigantibus aequae patebat, in sera enim imperii Romani aetate, etiam tum cum a meridie in Adriaticos Italiae de septentrione portus iter sumebatur, ora Illyrici ad navigandum praeferebatur³⁵.

De viis marinis in Adriaticum ducentibus satis dictum est, attamen non liquet utrum Miltiadi in mare an in Adriam urbem ad Padi ostium sitam navigandum esset. Boeckh³⁶ Harpocratonis testimonio confisus³⁷ lacunas psephismatis ita interpretatus est, ut secundum eius opinionem εἰς τὸν Ἀδρίαν fauces maris Adriatici, non Ad-

²⁷ LIVIUS X **importuosa Italiae litora**; cf. STRABO VII 263 Τὸν μὲν οὖν παράπλου ἀπαντα τὸν Ἰλλυρικὸν σφόδρα εὐλίμενον εἶναι συμβαίνει καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς συνεχοῦς ἡϊόνος καὶ ἐκ τῶν πλησίον νήσων ὑπεναντίας τῷ Ἰταλικῷ τῷ ἀντικειμένῳ, ἀλιμένῳ ὄντι.

²⁸ STRABO ib.

²⁹ THUCYD. I 44,1; I 53,4

³⁰ THUCYD. I 50,3 οἱ αὐτοῖς ὁ κατὰ γῆν στρατὸς τῶν βαρβάρων προσεβεβηθήκει WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, *Hell. Dichtung* II 177 n. 1 animadvertit in Corcyra insula portum fuisse nominis Ἰλλυρικὸς (Thucyd. III 72, 81) et Ἰλλυρικὸς (Apollon. Rhod. IV 1125) etiam urbem Ἰλλυρικὴν apud Steph. Byz. — Frumenti inopiam in Corcyrae opposito Illyriorum continente CAESAR bell. civ. III 42 profet: **id erat perexiguum cum ipsius agri natura, quod sunt loca aspera ac montuosa ac plerumque frumento utuntur importato**

³¹ SGHI 157 Συμμαχία Ἀθηναίων πρὸς Κερτίποριν τὸν Θραϊκῶν . . . καὶ πρὸς Λύππειον τὸν [Παι-]ονα καὶ πρὸς Γράβον τὸν Ἰλλυριόν; cf. SCHMIDT (RE XIX 2206): DIODOR. XVIII. 11

³² ISOCRATES V 21 (Φίλιππος) τοῦ δ' Ἰλλυριοῦ πλήθους πλὴν τῶν παρὰ τὸν Ἀδρίαν οἰκούντων ἐγκρατῆς καὶ κύριος γέγονεν Itaque Miltiadis in Adriaticum expeditionem ad tuendum ab Illy-

riis praedonibus esse missam, ut BAUER (AEM XVIII) 1895 p. 132 opinatus est, non convenit. cf. PASCH WMBH IV) 1896 p. 125 ubi de Athenarum nummis agitur, qui in Albania incerto loco reperti sunt; cf. POLYB. I, 2, 4. Athenarum nummos apud KRČEDIN Singiduni et Sirmii vicinia nuperrime repertos esse et nunc depositos esse in **Vojvodanski muzej Novisad**, liberalitas collegae Georgii MANO-ZISI, Beograd, certior me fecit.

³³ BÜRCHNER Χίος (RE III 2296, 2297)

³⁴ STRABO VII 263

³⁵ IORDANIS XXIX **Haec (Ravenna) in sinu regni Romani super mare Ionium constituta, in modum influentium aquarum redundatione concluditur. Habet ab oriente mare, ad quod qui recto cursu de Corcyra, atque Helladis partibus navigat dextrum latus, primum Epirum, dein Dalmatiam, Liburniam, Histriamque, et sic Venetias radens palmula navigat.**

³⁶ BÖCKH 1. 1. inducit Harpocratonem dicentem s. v. Στροφάδες νῆσοι: Δείναρχος Τυρρηνικῶν νῆσοι τινές εἰσιν μεταξὺ Ζακύνθου καὶ Ἡλιδος κείμεναι. Mare, non urbem fuisse arbitrati sunt BUSOLT-SWOBODA, *Griech. Staatskunde*, München 1926 p. 1266 n. 1

³⁷ KOEHLER CIA II 809

riam urbem fuisse existimandum esset. Cui Koehler interpretationis modum obiecit et urbem Adriam, non mare aliis post eum assentientibus³⁸ aliis vero in incerto manentibus³⁹ probare conatus est.

Urbem Adriam floruisse VI. et V. a. n. aet. praecipue saeculis atque creberrimis cum Graecis commerciis claram fuisse multi auctores testantur⁴⁰. Quarto quoque ineunte saeculo ibidem coloniam a Dionysio Maiore tyranno deductam esse constat⁴¹. Labente vero eodem saeculo, quo tempore et psephisma nostrum apparuit, urbem Adriam harena e Padi inundationibus remotiorem a mari in dies evasisse⁴² totamque circa urbem regionem tum Celtarum gentes iam possedissee manifestum est⁴³. Urbem ergo Adriam finem Miltiadis expeditionis fuisse non convenit, sed mare Adriaticum, ut et nominis genus docet⁴⁴ et iam Boeckh⁴⁵ id recte iudicavit. Liceat tamen eius opinionem corrigere, quod ad situm maris pertinet. Non enim mare in faucibus hic existimandum est, sed superior maris pars, quae Adrias in antiquitate inferior autem Ionium⁴⁶ vocabatur. Illustrandae rei exemplum apud Diodorem docet⁴⁷, quo de condendis a Dionysio Minore duabus in Apulia urbibus ad tutelam a praedonibus loquitur. Tutum enim Dionysius Ionium iter voluit, innavigabile vero totum Adriaticum mare iudicio Diodori eveniret. Cum ergo de duabus urbibus sermo sit, nihil aliud nisi maris ad Apuliam partem Ionium, superiorem vero Adriaticum ducere concludendum est.

Psephismatis argumentum satis aperte ostendit *σιτοπομπία* i. e. frumenti Athenas mittendi necessitatem expeditionis causam fuisse. Quae vox etsi apud Dittenberger⁴⁸, an vere graeca sit, in dubio habetur, tamen secundum plura testimonia auctoritas eius probata, fidem meret. Apud Athenienses annona providenda secundum Hasebroek⁴⁹ summa lex in re publica valebat nec quidquam libertati eius magis noceret,

³⁸ LARFELD, Griech. Epigraphik II 171, GERNET o. c. p. 363

³⁹ DITTENBERGER SIG 153; ŽEBELV o. c. p. 63; TOD, SGHI p. 286; LISIČAR, Crna Korkira i kolonije antičkih Grka na Jadranu p. 31 n. 88

⁴⁰ HÜLSEN, Atria (RE II 2144); cf. VALLET, G. Athènes et Adriatique (Mélanges d'Archeologie et l'Histoire 62 pp. 33—52) 1950; GITTI, A. Sulla colonizzazione greca nell'alto e medio Adriatico (La Parola del Passato 7 pp. 161—191) 1952.

⁴¹ CASSON, Macedonia Thrace and Illyria 324; BELOCH, Griech. Gesch. II p. 169; NOVAK, Kolonizatorsko djelovanje Dionizija Starijega na Jadranu 111 sqq (Serta Hoffil-leriana, Zagreb 1940).

⁴² STRAB. V 178 τὴν δ' Ἀτρίαν ἐπιφανῆ γενέσθαι πόλιν φασίν; HESYCH. ἀδριανὰ κεράμια, ATHENAEUS 268 E ἀδριανὸν σίναπι; ARISTOTEL. H. A. 6 ἀδριανικαὶ ἀλεκτορίδες, DIOSC. 5 ἀδριανὸς οἶνος PLIN 35, 161 **Cois (amphoris) ea laus maxima, Hadrianis firmitas**; HÜLSEN, Atria (RE II 2144))

⁴³ BELOCH o. c. p. 170.

⁴⁴ SCHOENE (apud BRUNŠMID, Inschriften und Münzen der griechischen Städte Dalmatiens — Abhandlungen des archäologisch-epigraphischen Seminars XIII Wien 1898 p. V)

⁴⁵ BÖCKH 1. 1.

⁴⁶ PARTSCH, Adria (RE I 417); BÜRCHNER, Jonisches Meer (RE IX 1897); cf. PLIN. III 150 **universum autem sinum Italiae et Illyrici ambitu XVII in eo duo maria quo distinximus fine, Ionium in prima parte, interius Hadriaticum quod superum vocant**

⁴⁷ DIODOR. XVI, 5

⁴⁸ DITTENBERGER, SIG I p. 253; DEMOSTH. XVIII 87; XIX 123; DIODOR. XIX 55; XV 34; cf. HEICHELHEIM, Sitos o. c. c. 841

⁴⁹ HASEBROEK, Staat und Handel im alten Griechenland, Tübingen 1928 p. 150; de sito-pompia v. HEICHELHEIM o. c. c. 84

quam si frumentum ei negaretur. Comitiorum genus in quo de frumento et de re publica custodienda disserebatur, primum locum obtinebat⁵⁰. Principis in civitate curam annonae munus verum esse debere apud eundem scriptorem alio loco legitur⁵¹. Deficiente Attica terra, ut cives suos aleret, opus erat magnis classibus⁵², ut frumentum remotissimis de locis adveheretur. Unius viri negotiantis labores deficiebant ad parandas naves; vidimus enim navigia eorum periclitata esse exemplo apud Lysiam manifestante, quod et Harpocratonis⁵³ testimonio confirmatur. Ergo tantummodo rei publicae vires communi necessitati iuvisse poterant, quare de psephismate classis praesidio comitata multo tutior extremis de finibus domum rediret et omnium civium spes impleret.

Quibus modis Atheniensium res publica frumentum provideret, multis locis disserebatur, quae omnia apud Sauciuc-Saveanu⁵⁴ memorata inveniuntur. Tamen quidquid Sauciuc-Saveanu aut Gernet⁵⁵ aut Žebelev⁵⁶ de mittenda in Adriaticum Atheniensium expeditione dixerunt, non excedit ea quae psehisma ipsum continet. Si vera sunt quae ibidem de mittendis in Adriaticum dicuntur et si ad litus Illyricum navigabatur, restat ut respondeatur, quo de loco frumentum esset promendum. Dalmatiae inopia telluris id negaret incolasque studia a terra dimovebant⁵⁷. Quae autem proxima regio frumento abundanda exitisset?

Nulla alia nisi Pannonia, cuius triticum ex archaeologicis de ferrea, quae dicitur, aetate priore testimoniis probatum apud Donja Dolina ad Savum flumen inventum est⁵⁸. Antiquissima commerciorum in Pannonia Graecorum testimonia duo signa aënea i. e. iuvenum figuras minutissimas habemus, quae incertis in Croatia locis repta quinto a. n. a. saeculo tribuenda Bach⁵⁹ docet. Laudata Pannoniae de posteriore aetate ubertas⁶⁰, iam tum longaeva fuisse videtur. Viae ad mare Adriaticum, ducentes non deerant. Etsi satis exploratas eas non habemus, non aliter currebant nisi ad flumina mari proxima sive ad Colapin sive ad Savum ad capita eorum usque, parvumque inter utrumque intervallum recta regione secando⁶¹. Quae viae⁶² poetas latere non potuerunt vidimusque errantes a Ponto per Danubium usque ad Adriaticum Argonautas sive Apollonii Rhodii⁶³ sive aliorum carminibus antiquissimae fabulae essent iteratae.

⁵⁰ ARISTOTELES, Ἀθηναίων πολιτεία 43,4; cf. HASEBROEK o. c. p. 118, 43; BUSOLT-SWOBODA o. c. p. 429, 3

⁵¹ HASEBROEK o. c. p. 160

⁵² WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, Staat und Gesellschaft der Griechen p. 64

⁵³ v. notam 36

⁵⁴ SAUCIUC-SAVEANU T., Cultura cerealelor in Grecia antică și politica cerealista a Atenienilor (Academia Romana, Studi și cercetări X Bucurestii 1925) p. 8.

⁵⁵ GERNET 1. 1.

⁵⁶ ŽEBELV o. c. p. 64

⁵⁷ STRABO VII 262 τραχεῖα δὲ χώρα, καὶ λυπρὰ καὶ οὐ γεωργῶν ἀνθρώπων POLYB. 32, 18 Dalmatas tributa ceteris imposuisse novit: ὁ δὲ φόρος ἦν θρέμματα καὶ σῖτος

⁵⁸ TRUHELKA WMBH IX/1904 p. 25; BIZIĆ Ružica, Grobovi u Donjoj Dolini (Les tombes de Donja Dolina) GMBH 1952 p. 227, 2 iudiciis ÅBERG et PITTIONI summissa antiquissimas de Donja Dolina res inventas aetati ferreae priori attribuit.

⁵⁹ BACH Ivan, Deux statuettes grecques en bronze (Serta Hoffilleriana 1940 = VHAD XVIII—XXI pp. 141 et 142. tab. X); cf. PATSCH WMBH VIII/1902 p. 170.

⁶⁰ RUFII FESTI AVIENI DESCR. 460/1

Norica, et immodicae loca pingua glebae Pannonia exercet

⁶¹ BRANDIS, Danuvius (RE IV 2126)

⁶² FIALA o. c. p. 153; cf. BRANDIS, Danuvius (RE IV 2120)

⁶³ BRANDIS 1. 1.; id. ib. 2120; cf. KNAACK, Apollonios (RE II 131)

Portus quos Atheniensium naves adirent quique Pannoniae proximi essent⁶⁴ adhuc praeter Adriam certos non habemus. Est enim e posteriore aetate res nota Aquileiam, Adriae vicinam, emporium in tota antiquitate Pannonicae mercaturae fuisse⁶⁵ eundemque locum Adriam prius obtinuisse investigandarum rerum eventus docent. Cum a Herodoto Phocaeos⁶⁶ Graecorum primos triremibus, non autem solitiis tum navigiis usos Adriam venisse didicerimus, credendum est terram sese divitem sperasse inventuros, quae et maximis et tutissimis navibus satis bonorum ad vendendum praeberet. Iam antea Hecataeo, Stephano Byzantio teste, Adriam notam fuisse cognovimus et laudabiliter dicta de terrae fertilitate apud Jacoby⁶⁷ legimus. Textus hic Stephani ab eo loco Scripti de mirabilibus ascultationibus dependet⁶⁸, quo eodem modo de terrae fertilitate apud Illyrios et in Paeonia legitur. Si ergo credere Stephano fas est, Hecataeus vicinas Adriae terras fertiles apud Illyrios fuisse putabat. Lectio Παιονία non alia esse videtur nisi quae apud Appianum⁶⁹ invenitur quamque Cassius Dio⁷⁰ ad seponendum a Paeonia in Macedonum confinio addita interpretatione sicut ab indigenis et a Romanis audiverat, Pannoniam appellavit. Paeonia de Rhodope et de Macedonia ad commercia cum urbe Adria ineunda, cum propior Pannonia existeret, longe remota esset et propiores portus in Aegaeo mari haberet. Quam ob rem Παιονία de scripto mirab. ausc. 128 tantum Paeonia existimanda est, cum et commercia intercedentibus Venetis antiquitus inter Pannoniam et vallem Padanam extitisse Plinio⁷¹ teste certiores facti sumus. Si ergo in psephismate Athenienses non ad fauces maris Adriatici, sed in superiorem eius partem navigasse

⁶⁴ Adumbratae videntur apud STEPHANUM BYZ. voces Λιβυροῦ ἀττικοῦ

⁶⁵ STRABO V 178 ἀνεῖται δ' ἐμπόριον τοῖς περὶ τὸν Ἴστρον τῶν Ἰλλυριῶν ἔθνεσι

⁶⁶ HERODOT. I, 163

⁶⁷ JACOBY FG rHist 90

⁶⁸ ARISTOTEL. de mirab. ausc. 128

Λέγεται δὲ καὶ ἐν Ἰλλυριοῖς τίκτειν τὰ βοσκήματα δις τοῦ ἐνιαυτοῦ, καὶ τὰ πλεῖστα διδυμοτοκεῖν, καὶ πολλὰ δὲ τρεῖς ἢ τέσσαρας ἐρίφους τίκτειν, ἓνια δὲ καὶ πλείους, ἔτι δὲ γάλακτος ἀριέναι βραδίως τρία ἡμίχρα. λέγουσι δὲ καὶ τὰς ἀλεκτορίδας οὐχ ὡσπερ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἀπαξ τίκτειν, ἀλλὰ δις ἢ τρις παρ' αὐτοῖς τῆς ἡμέρας. λέγεται δὲ καὶ ἐν Παιονία τοὺς βοῦς τοὺς ἀγρίους πολὺ μεγίστους ἀπάντων τῶν ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι γίγνεσθαι, καὶ τὰ κέρατα αὐτῶν χωρεῖν τέσσαρας χόας, ἐνίων δὲ καὶ πλεῖον.

STEPHAN. BYZ (in FG rHist 90)

Ἄδρια πόλις καὶ παρ' αὐτὴν κόλπος Ἄδριας καὶ ποταμὸς ὁμοίως, ὡς Ἑκαταῖος. ἡ χώρα τοῖς βοσκήμασιν ἐστὶν ἀγαθὴ, ὡς δις τίκτειν τὸν ἐνιαυτὸν καὶ διδυμοτοκεῖν, πολλάκις καὶ τρεῖς καὶ τέσσαρας ἐρίφους τίκτειν, ἓνια δὲ καὶ πέντε καὶ πλείους, καὶ τὰς ἀλεκτορίδας δις τίκτειν τῆς ἡμέρας, τῶι δὲ μεγέθει πάντων εἶναι μικρότερας τῶν ὀρνίθων.

PSEUDOSCYMN. 22, 379/80

χώραν ἀρίστην νεμομένων καὶ καρπίμην διδυμοτοκεῖν γάρ φασι καὶ τὰ θρέμματα EUSTATH. 94 p. 235

ἐστὶν Ἄδρια πόλις ἐπιφανὴς, καὶ παρ' αὐτὴν κόλπος Ἄδριας, καὶ ποταμὸς ὁμοίως ἀγαθὴ δὲ, φασι βοσκήμασιν ἢ ἐκεῖ γῆ ὥστε καὶ δις τίκτειν τοῦ ἐνιαυτοῦ καὶ διδυμοτοκεῖν.

PAULUS DIAC. II 8

Ferunt in hoc monte bisontes feras enutriti. Nec mirum, cum usque huc Pannoniam pertingat, quae horum animantium ferax est.

⁶⁹ APPIAN. Illyr. 14 cf. RAKOVEC Ivan, Bizon iz mostiščarske dobe na Ljubljanskem barju. — On Bison of the Lacustrine Age from Ljubljansko Barje in Slovenia (Arheološki vestnik Ljubljana 1952 III/2 p. 257—287 T. I—II).

⁷⁰ CASS. DIO 49, 36; cf. KRETSCHMER, Einleitung in die Gesch. d. griech. Spr. 252, 2

⁷¹ PLIN. n. h. 37, 43 **adfertur a Germanis (succinum) in Pannoniam maxime provinciam, et inde Veneti primum, quos Enetos Graeci vocaverunt, famam rei fecere proximique Pannoniae et agentes circa mare Hadriaticum**

legendum est, facile terram proximam, frumento abundantem, Pannoniam cognoscemus.

Vallem Padanam etsi abundabat et ad plurimos incolas suos alendos certe suppetebat, non autem ad alios locupletandos neque in posteriore aetate totius Italiae nutriendae polluisse pluribus iudiciis perspicuum est⁷². Nomen Adriae ipsum de quo supra sermo erat, secundum suum in psephismate genus masculinum, non solum mare, sed etiam terram significasse, antiquissimis Hecataei, Herodoti et Euripidis usi testimoniis Partsch⁷³ et Bürchner⁷⁴ probaverunt. Huic terrae adhaerens proxima Graecis, si e Sicilia in septentrionem ad litus Italicum navigabant⁷⁵, urbs Adria erat eiusque creberrima VI. et V. saeculis mentio fiebat⁷⁶. Ergo propter regiones vicinas urbem Adriam apud Graecos valuisse easdemque non Italiae neque terris in Maris Medii ambitu, sed Europae mediae adhaesisse Helbig testimonio notum est⁷⁷. In psephismatis vero tempore evanescentibus urbis viribus, in Illyrica ora nulla inimica mens Atheniensibus imminebat, ut Pannonia multo propior evaderet.

Egregius expeditionis apparatus apud Athenienses maximas spes in mare Adriaticum positas esse docet. Miltiades boni ominis causa delectus iudicio Dittenberger »quia Miltiades quondam felici successu coloniam in Chersonesum Thracicam duxerat.«⁷⁸ Solemni modo coronae aureae additis multi argenti praemiis trierarchis⁷⁹ tribuendae erant allocutione ad eos nuntii senatus habita. Necessitas temporis parandas naves »cum primum« urgebat. Dittenberger de his omnibus ita iudicavit: »apparet huius argumenti decretis praecipuum quendam dignitatis locum tributum fuisse, etsi quoniam modo id factum sit ignoratur.«⁸⁰ Decima navium transeundarum, quam ab Antalcidae pace facta (a. 387.) abolitam esse comperimus,^{80a} restitutam videmus verisimillime, ut priscos de crescente re publica mores affirmaret.

Victus cura Atheniensium totam rem publicam regebat.⁸¹ Viri in re publica munus secundum Platonem est eandem quam amplissimam et ditissimam esse potestasque quam latissime regiones habere⁸². Decretum de colonia in Adriatico deducenda sensu eodem factum est. Non itaque psephismatis verba »ut per omne tempus propria emporia, sitopompium portumque proprium parata haberet, coloni ut propria classe uterentur, Graeci et barbari in mari navigantes ut portum Atheniensium securi inirent« litterae inanes habendae sunt, etsi in similibus decretis »per omne tempus« scribendi moc utebatur⁸³. Omnibus enim quae dicta sunt, una ratio thalassocratiae adipiscendae inerat. Thalassocratia summum regendae rei publicae principium evenit qua sola iuvante sitopompia tuta fuisse poterat⁸⁴, nil ergo mirum, si

⁷² HELBIG, Italiker in der Poebene 65; ROSTOVZEW, Frumentum (RE VII 127)

⁷³ PARTSCH Adria (RE I 418)

⁷⁴ BÜRCHNER, Ionisches Meer (RE IX 1897)

⁷⁵ BRANDIS, RE IV 2127 ubi de Hyperboreorum via mentio fit; cf. JACOBY FGrHist I p. 338

⁷⁶ HÜLSEN, Atria (RE II 2144)

⁷⁷ HELBIG o. c. p. 118

⁷⁸ DITTENBERGER, SIG I p. 253

⁷⁹ STRASSBURGER, Trierarchie (RE II/VII 115); mirum, cur in RE XVI² 1890 Athenien-

sium nauarchiae omissae sint; de navium apparatu v. DROYSEN, Heerwesen und Kriegsführung der Griechen pp. 285, 1; 289, 1, 295, 2

⁸⁰ DITTENBERGER o. c. p. 254

^{80a} KOCH RE IV 2424; CAILLEMER DA II 53 b

⁸¹ HASEBROEK o. c. p. 150

⁸² PLATO, Leges 742d; cf. HASEBROEK 151

⁸³ SWOBODA o. c. p. 6

⁸⁴ HASEBROEK o. c. ppp. 116, 144, 151, 157

Miltiadis in Adriatico incipienda ad affirmandam thalassocratiam conata esse videntur. Huic urbes et gentes amicae, huic barbarum foedera, huic affinium Ionum societas commerciaque Corcyraeorum⁸⁵ vias marinas apperierunt atque ita Atheniensium thalassocratiae fundamenta paraverunt.

Amplissimi Atheniensium incepti, ut dictum est, eventus nunquam cognitus mansit⁸⁶. An ventis et praedonibus naves datae in undis finem invenerunt? Quae res tum contingebant, ut silentio tantos apparatus praeterirent? — Athenis tum fames minabatur, Alexandro summa victoria et mors appropinquabant fugiensque Alexandrum patruelis eius Harpalus⁸⁷ cum quinque milibus talentis Athenas venerat. Ab Atheniensium re publica sola actione solemni navium procedentium satis factum esse videtur, ut annona laxaretur, cum paucis annis ante frumento deficiente simile exemplum factum esse a Demosthene cognoverimus⁸⁸. An Alexandri mors spes liberandae Graeciae auxit, ita ut cetera conata omitterentur? Postremo, unde Atheniensibus divitiae sumptuosissimae classi parandae?

Excepti Athenis Harpali thesaurus solum responsum his questionibus esset, quia hostiliter in Alexandrum Athenas ipse et bellum suscitaturus venerat⁸⁹. Imminente Macedonum ira omnia clam inter regentes rem publicam Atheniensium viros et Harpalum facta esse videntur. Nam duos annos post Lamiacum ortum bellum (a. 323)⁹⁰ ad liberandam a Macedonibus Graeciam Harpali relictis opibus ab Atheniensibus ductum esse Diodoro⁹¹ teste comperimus. Classis itaque Atheniensium in Adriam mittenda e Harpali thesauro facta esse videtur, ut eius opes occultaret, dum belli Lamiaci tempus veniret, quique de re publica viri in corruptionis suspicionem venerunt⁹², non aliter agerent nisi omnia ad bellum pararent. Eventus huius notus, conciderunt in eo Graeciae vires.

O NAUMU ATENSKE TALASOKRATIJE U JADRANU

(Ad CIA II 809)

Kad su razni gradovi i narodi držali talasokratiju¹ Jadrana, odlučio je i atenski narod i senat, da Miltijad ondje osnuje koloniju². To je vrijeme bilo puno Aleksandrovih pobjeda — on je već i do Inda dopro —, a u Ateni se iza izgubljene slobode provodio život u miru³. Upravljači države su bili na oprezu i u strahu pred makedonskom silom, te su vodili brigu o financijama, a grad su toliko obogatili, da su ga ukrasili zgradama i spomenicima, pa se Atena mogla usporediti s Periklovim vremenima⁴. Ipak, ratne potrebe bile su sve teže⁵, pšenica s atičkih polja nije bila dovoljna za život, te se katkad dopremala iz najudaljenijih krajeva⁶. Naša psefizma o Miltijadovoj ekspediciji svojim sadržajem daje vjernu sliku onoga vremena i poučno govori o njegovim potrebama.

⁸⁵ ARISTOT. de mirab. ausc. 104 . . . ἐκ τοῦ

Ἰαδρίου τοῦς Κερκυραϊκοῦς ἀμφορεῖς

⁸⁶ v. notam 8; cf. OBST, Miltiades 3 (RE XV 1705)

⁸⁷ STÄHELIN, Harpalos (RE VII 2398)

⁸⁸ DEMOSTH. 56, 9; HASEBROEK 158

⁸⁹ RE VII 2399

⁹⁰ STÄHELIN, Lamischer Krieg (RE XII 563)

⁹¹ DIODOR. XVIII 9, 1; cf. RE VII 2401

⁹² RE VII 2400

Već je prošlo više od sto godina otkako su došli na vidjelo dijelovi psefizme. U Pireju nađena, od jedanaest dijelova iz penteličkog mramora sastavljena, čuva se danas u Epigrafskom muzeju u Ateni⁷, pa i pored oštećenja ne gubi na vrijednosti. Učeni i iskusni stručnjaci već su je dosta tumačili, pa ipak njen sadržaj još uvijek daje mogućnosti istraživanja. Antikni je pisci ne poznaju⁸, a ne zna se ni za ishod pothvata. Ne preostaje dakle, nego da u istraživanju istina iziđe na vidjelo iz stvari same.

Atenjanima je dobava žita upravila u plovidbi put na kraj Jadrana. Prije atičke lađe natovarene pontskim žitom, a sada spriječene od makedonskih vojnika, potražije sigurnije puteve⁹. Međutim i na Jadranu je prijetio neprijatelj¹⁰, pa je atenski demos i vijeće odredilo zaštitu protiv njega¹¹. Prema psefizmi neprijatelj bijaše Τυρρηνοί, ali je već Boeckh upozorio¹², da ne bi tkogod mislio, da se pod tim imenom skrivaju Etruščani. Po njegovom mišljenju tada su Etruščani izgubili svoja uporišta na Jadranu, a osim toga oni su od sicilske ekspedicije bili prijatelji Atenjanima¹³. I Nissen tvrdi, da su Etruščani od Grka imali za prijatelje samo Atenjane i Sibarite¹⁴. Stoga treba tražiti neke druge stanovnike Italije pod tim imenom, kao što je i Bökh mislio, a uz njega u najnovije vrijeme pristaje i Brandenstein¹⁵, koji donosi i primjer za razjašnjenje toga pitanja¹⁶. Prema Brandensteinu nije samo Italija njih poznavala, nego je i oko Askanijskog jezera u Maloj Aziji obitavao narod po imenu Τυρρηνοί¹⁷. Već prije, t. j. 299. g. pr. n. e. pročelnici delskog svetišta dali su Rođanima tisuću drahma, da ih štite od tirenskih gusara¹⁸. Neka dakle ne bude zazorno, ako se ime Tyrrhenoi iz psefizme protumači kao izraz, koji pobliže označuje gusare¹⁹, ako je tada zbilja trebalo bojati se gusara. Sumnju naime potiče Swoboda²⁰, prema kojem bi riječ φυλακή bila fraza, a upotrebljavala bi se, da se njome istakne stvar velika značenja.

Jadranske obale nisu ni prije Atenjanima bile nepoznate. Poticaše na plovidbu dobava žita sa Sicilije i materinja veza s kolonijama u južnoj Italiji. Nije se ovamo uvijek u miru plovilo, a postoji i tumačenje o vrlo čestim atenskim pohodima u ovo-mu moru. Prema pjesniku Arhemahu²¹ s Eubeje, Jonsko more je dobilo ime od Jonjana, t. j. Atenjana²², koji su poginuli u pomorskim bitkama ovdje²³. Ove ratove uzimlje za primjer Apijan²⁴, da pokudi lakomce, no oni prikazuju sliku atenske pomorske moći, iako su opasnosti prijetile i bile konačno uzrokom propasti čitave države. Čak i bez ratova opasnosti nisu bile manje. Brodovi izloženi vjetrovima, valovima i gusarima²⁵, rijetko su izlazili čitavi, a po govorniku Liziji poznato je, da se na Jadranu plovilo uz 50% rizika²⁶. Italska obala bila je neprikladna za plovidbu²⁷, a suprotna, hvaljena zbog prikladnosti²⁸, preostajala je za izbor.

Ilirsku su obalu Atenjani upoznali za rata između Korinćana i Kerkirana²⁹, pa kako su bili savezom i za jedne i za druge vezani, ipak su konačno prešli na stranu Kerkirana. Ovi su pak uživali ilirsku pomoć³⁰ za slučaj navale. Po tome ni Atenjani se nisu morali bojati nepoznatih barbara, kad su ih upoznali kao prijatelje svojih saveznika. Poslije je makedonska opasnost njihove susjede i neprijatelje učinila atenskim prijateljima. Iz natpisa su poznati savezi ilirskih, tračkih i peonskih vođa s Atenjanima³¹, a prema Isokratu³², Filip je ujedinić tako protiv sebe sva plemena gotovo do Jadrana. Iz toga se vidi, da su se Atenjani mogli osjećati sigurnima uz ilirsku obalu. Oni su u oslonu na ilirsku vjernost smjeli svojim lađama pristajati

uz ilirsku obalu. Zna se i za druge Jonjane, naročito Hijane³³, da su kao saveznici Atenjana plovili sve do Neretve³⁴, kako svjedoči Teopomp kod Strabona. Ovo društvo je zacijelo moglo biti od velike koristi u plovidbi. U vrijeme, kad je i jedna i druga obala Jadrana jednako bila pristupačna, t. j. u kasno doba antike i rimskog carstva, ilirska se obala odabirala čak i onda, kad se s juga plovilo u italske luke na sjevernom Jadranu³⁵.

O morskim putovima je dosta bilo govora, pa ipak nije jasno, da li je Miltijad morao ploviti u Jadransko more ili u Adriju, grad na ušću Pada. Böckh³⁶ uzdajući se u svjedočanstvo Harpokrationa³⁷ protumačio je tako praznine psefizme, da po njegovom mišljenju εἰς τὸν Ἀδριακὸν znači početak Jadranskog mora, a ne grad Adriju. Koehler mu je predbacio metodu tumačenja i pokušao dokazati, da je to bio grad a ne more, pa su uz njega neki pristali³⁸, a neki su ostali neodlučni³⁹.

Po svjedočanstvu mnogih pisaca grad je Adrija bio na vrhuncu razvoja naročito u V. i VI. v. pr. n. e. i bio je na glasu zbog mnogobrojnih veza s Grčkom⁴⁰. Poznato je, da je početkom IV. v. ondje tiran Dionizije Stariji osnovao koloniju⁴¹. Međutim, na izmaku toga vijeka, kad je osvanula i psefizma, grad Adrija se sve više odmicao od obale⁴² zbog pijeska, koji je nanosio Pad, a zna se, da su tada keltska plemena naselila čitav kraj oko grada⁴³. Nije dakle moguće, da bi grad Adrija bio cilj Miltijadove ekspedicije, nego Jadransko more, kao što i rod imena uči⁴⁴ i kako je već Böckh⁴⁵ ispravno sudio. Neka samo toliko bude dopušteno ispraviti njegovo mišljenje, koliko se odnosi na položaj mora. Ne može se vjerovati, da se ovdje radilo o ulazu u Jadransko more, nego o njegovu gornjem dijelu, koje se u doba antike zvalo Jadransko, a donje Jonsko⁴⁶. Tome za razjašnjenje služi i primjer kod Diodora⁴⁷, gdje se govori o osnivanju dva grada u Apuliji od strane Dionizija Mlađega, a za zaštitu od gusara. Sigurnim je htio Dionizije učiniti čitavo Jonsko more, a neplovno bi bilo prema Diodoru čitavo Jadransko more. Kad je dakle govora o dva grada, moglo bi se zaključiti, da se dio mora uz Apuliju smatra Jonskim, a gornji Jadranskim.

Sadržaj psefizme sasvim jasno pokazuje, da je sitopompia, t. j. slanje žita u Atenu, bilo razlog ekspedicije. Premda Dittenberger⁴⁸ drži, da ta riječ nije grčka, ona ipak zaslužuje povjerenje, jer je dokazana kod pisaca. Kod Atenjana je briga za žito bila najviši zakon u državi prema Hasebroeku⁴⁹ i ništa ne bi tako moglo škoditi njenoj slobodi, kao kad bi joj tko onemogućio dobavu žita. Skupštine, na kojima se raspravljalo o brizi za žito i o obrani zemlje, bile su na prvom mjestu⁵⁰. Kod istog pisca čita se, da je prava dužnost vladara briga za žito⁵¹. Budući da je atička zemlja davala premalo hrane, bile su potrebne velike flote⁵², da dovezu žito i s najudaljenijih mjesta. Pojedini trgovac nije bio u mogućnosti da spremi brodove, jer smo i u primjeru kod Lizije vidjeli, a potvrđen je i Harpokrationovim svjedočanstvom⁵³, da se njihovi brodovi izlažu velikoj opasnosti. Dakle, samo je država bila toliko jaka, da pomogne u zajedničkoj potrebi, pa stoga flota, koju spominje psefizma, uz vojnu pratnju, mnogo je sigurnije mogla vratiti se iz najudaljenijih krajeva i ispuniti nade građana.

Na koje se načine atenska država opskrbljivala žitom, raspravljalo se na mnogo mjesta, a to sve spominje Sauciuc-Saveanu⁵⁴. Ali ipak, što god su Sauciuc-Saveanu

ili Gernet⁵⁵ ili Žebelev⁵⁶ rekli o slanju ekspedicije atenske u Jadransko more, ne prelazi onoga, što sadrži psefizma sama. Ako je istina, što se tu govori o slanju brodova u Jadran i ako se plovilo uz ilirsku obalu, preostaje da se odgovori, na kojem se mjestu uzimalo žito. Zbog neplodna zemljišta ne bi toga mogla Dalmacija dati, a i zanimanje je stanovnike drugamo upravljalo⁵⁷ Koja je pak najbliža žitom plodna zemlja mogla postojati?

Nijedna druga, nego Panonija jer je njeno žito dokazano arheološkim nalazima iz brončanog i starijeg željeznog doba u Donjoj Dolini, uz rijeku Savu.⁵⁸ Najstarija su svjedočanstva grčkih veza u Panoniji dvije brončane figurice efeba, nađene negdje na nepoznatim mjestima u Hrvatskoj, koje je Bach⁵⁹ smjestio u V. v. pr. n. e. Od pjesnika slavljena plodnost Panonije⁶⁰ iz kasnog doba, čini se, da je već tada bila dugovječna. Bilo je i putova, koji su vodili uz Jadransko more. Premda oni nisu dosta istraženi ne bi drugačije mogli voditi, nego uz rijeke, koje su moru najbliže, bilo uz Kupu ili uz Savu, sve do njihovih izvora i ravno presjećajući malen razmak između jednoga i drugog izvora.⁶¹ Putovi⁶² pak ni pjesnicima nisu ostali skriveni i vidjeli smo, da su lutali od Ponta preko Dunava, sve do Jadrana Argonauti, bilo da su najstarije priče ponovljene u pjesmama Apolonija Rodanina⁶³ ili kod ostalih pjesnika.

Pouzdanost ne znamo ni jedne luke⁶⁴ osim Adrije, u koje bi mogle zaći atenske lađe i koje bi bile najbliže Panoniji. Poznato je iz kasnijeg vremena, da je Akvileja, u blizini Adrije, bila emporij za vrijeme čitave antike za panonsku robu⁶⁵, a da je Adrija prije imala tu istu ulogu, dokazuju rezultati istraživanja. Kad Herodot kaže, da su od Grka prvi Fokejani⁶⁶ doplovili u Adriju s trirenama, a ne dotadašnjim lađama, treba vjerovati, da su se nadali, kako će ondje naći bogatu zemlju, koja bi davala dosta za utovar i najvećim brodovima. Znamo po Stefanu Bizantincu, da je Adrija bila poznata Hekateju još i prije, a kod Jacobyjeva⁶⁷ teksta slavi se plodnost zemlje. Taj Stefanov tekst ovisan je o onom mjestu pseudoaristotelovskog spisa de mirabilibus auscultationibus⁶⁸, gdje se na jednak način govori o plodnosti zemlje, ali kod Ilira i u Peoniji. Ako se dakle smije vjerovati Stefanu, Hekatej je Adriji susjedne plodne zemlje zamišljao kod Ilira. Lekcija Παιονία čini se, da nije drugo, nego ona što se nalazi kod Apijana⁶⁹, a koju Kasije Dion⁷⁰ nazivlje Panonijom, uz svoju vlastitu interpretaciju, da je tako odvoji od Peonije na među Makedonije, a tako je čuo i od domorodaca i od Rimljana. Peonija od Rodope i Makedonije bila bi odviše udaljena, da uđe u trgovačke veze s Adrijom, kad je postojala bliža Panonija, a sama je imala bliže luke na Egejskom moru. Stoga se Παιονία iz spisa mirab. ausc. 128 može shvatiti samo kao Panonija, budući da po Pliniju znamo, da su postojale trgovačke veze između Panonije i padske doline već vrlo davno uz posredstvo Veneta⁷¹. Ako dakle treba čitati, u psefizmi, da su Atenjani plovili, ne na ušće mora, nego u njegov gornji dio, lako ćemo prepoznati Panoniju kao najbližu zemlju, bogatu žitom.

Iz mnogih sudova jasno je, da padska dolina, iako je bila bogata, te u mogućnosti da prehrani svoje brojne stanovnike, ipak nije bila jaka, da obogati ostale niti da u kasnije vrijeme prehrani čitavu Italiju⁷². Partsch⁷³, i Büchner⁷⁴ dokazali su prema najstarijim svjedočanstvima iz Hekateja, Herodota i Euripida, da ime Adrija, o kojem je bilo govora, po svome muškom rodu u psefizmi, nije značilo samo more,

nego i zemlju. Za pristup u tu zemlju, ako se plovilo sa Sicilije na sjever⁷⁵ uz ital-sku obalu, Grcima je grad Adria bio najbliži i o njemu ima najviše spomena iz VI i V. vijeka⁷⁶. Dakle zbog susjednih krajeva imao je grad Adria vrijednost kod Grka, a ti krajevi nijesu pripadali Italiji ni zemljama oko Mediterana, nego srednjoj Evropi, kako svjedoči Helbig⁷⁷. U vrijeme psefizme, kad je počela opadati moć grada, na ilirskoj obali nije Atenjanima prijetila nikakva neprijateljska opasnost, pa je i Pano-nija postala mnogo bliža.

Sjajne pripreme za ekspediciju mora da su kod Atenjana pobudile velike nade u Jadransko more. Miltijad je bio izabran radi dobrog znamenja, kako sudi Ditten-berger, »jer je Miltijad nekad sa sretnim uspjehom osnovao koloniju na tračkom Hersonesu⁷⁸. Na svečan su način podijeljeni vijenci zapovjednicima brodova⁷⁹, a uz to im je održao govor glasnik vijeća. Potreba vremena tražila je, da se lađe opreme »što prije«. Dittenberger o tome svemu ovako sudi: »vidi se, da je odluci dano naro-čito časno mjesto, iako se ne zna, na koji je način provedena«⁸⁰. Desetina za prolaz brodova, za koju se zna, da je ukinuta od Antalkidina mira^{80a}, opet je uvedena, vrlo vjerojatno zato, da utvrdi stare običaje iz vremena, kad je država bila u cvatu.

Briga za prehranu upravljala je čitavom atenskom državom⁸¹. Prema Platonu dužnost je državnika, da država bude što veća i što bogatija i da ima što šire gra-nice⁸². Odluka o osnivanju kolonije u Jadranskom moru izvršena je u istom duhu. Zato riječi u psefizmi: »da za sva vremena ima vlastite emporije i pripravnu pratnju za brodove žitom, te luku, da se iseljenici služe vlastitim brodovljem, te Grci i barbari, kad morem plove, da se sigurno zaklanjaju u atensku luku« ne mogu da se shvate kao fraze, iako se u sličnim odlukama primjenjivao način pisanja »za sva vremena«⁸³. Jer u svemu što je rečeno, bila je jedna misao: talasokratija. Ona je postala najviši princip vladanja državom i samo je uz njenu pomoć mogla biti sigurna pratnja brodova⁸⁴ sa žitom, te ne bi bilo čudo, da se svi Miltijadovi pothvati u Jadranu shvate kao pokušaji za učvršćenje talasokratije. Tomu su poslužili prijat-eljski gradovi i plemena, savezi s barbarima, društvo srodnih Jonjana, te trgovina Kerkirana⁸⁵ i otvorili morske putove, pa tako pripravili temelje za atensku talaso-kratiju.

Ishod veličajnog atenskog pothvata, kako je rečeno, nije poznat⁸⁶. Zar brodovi, izloženi vjetrovima i gusarima, u valovima nađoše kraj? Kakve su se stvari tada događale, da se šutnjom prešlo preko tolikih priprema? — U Ateni je tada prijetila glad, Aleksandru se približavala najviša pobjeda i smrt, a njegov stričević Harpal⁸⁷ pobjegao je od njega u Atenu s pet tisuća talenata. Ondje se spremala flota za Jadran. Čini se, da je atenska država već time dosta učinila, što je priredila svečan mimohod brodova, da padnu cijene kruhu, jer iz Demostena znamo⁸⁸ za sličan slučaj, da se dogodio nekoliko godina ranije. Zar je Aleksandrova smrt povećala nade za oslobo-đenje Grčke, tako da su se zaboravili svi drugi pothvati? I konačno, otkud Atenja-nima blago za opremu tako skupe flote?

Jedini bi odgovor bio, da je to bilo blago Harpala, kojeg je Atena primila, jer je on tamo došao neprijateljski raspoložen prema Aleksandru i s namjerom, da iza-zove rat⁸⁹. Čini se, da se zbog makedonske opasnosti sve potajno ugovorilo između atenskih vlastodržaca i Harpala. Naime iza dvije godine, kako znamo iz Diodora⁹⁰,

buknuo je lamijski rat⁹¹ pod vodstvom Atene, a s Harpalovim blagom za oslobođenje Grčke od makedonske vlasti. Dakle, flota koju su Atenjani imali poslati u Jadran, čini se da je podignuta Harpalovim novcem, da njegovo blago sakrije, dok ne dođe vrijeme lamijskog rata, a svi državnici, koji su pali u sumnju zbog korupcije⁹² nijesu drukčije ni mogli raditi, nego da sve priprave za rat. Svršetak ovoga je poznat, slo- miše se u njemu snage Grčke.

ABBREVIATIONES

AEM	Archäologisch - epigraphische Mit- teilungen aus Österreich, Wien 1878 —97	JHS	Journal of Hellenic Studies, London 1880 sqq
CIA	Corpus inscriptionum Atticarum	RE	Pauly - Wissowa - Kroll - Mittel- haus, Realenzyklopädie der klassi- schen Altertumswissenschaft, Stutt- gart 1894 sqq
DA	Darembert-Saglio, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, — Paris 1873—1914	SGHI	Tod, A Selection of Greek Historical Inscriptions, Oxford 1946, 1948
FGrHist	Die Fragmente der griechischen Hi- storiker ed. F. Jacoby, Berlin 1923 sqq	SIG ²	Dittenberger, Sylloge inscriptionum Graecarum, Leipzig 1898, 1900, 1901 ed. altera
GGM	Geographi Graeci minores, ed. C. Müller, Paris 1854, 1861	VHAD	Vjesnik Hrvatskog arheološkog dru- štva Nove Serije, Zagreb 1895 sqq
GMBH	Glasnik zemaljskog muzeja, Sara- jevo	WMBH	Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina, Wien 1893—1916